

Programma van maatregelen bij Archeologienota:
Wijnegem,
Molenhoeve (prov. Antwerpen)

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
Borgerhout, juni – juli 2020

Titel

Programma van Maatregelen bij
Archeologienota:
Wijnegem, Molenhoeve
(prov. Antwerpen)

Auteur

Robby Vervoort

Opdrachtgever

HEEM nv

Projectcode

2020E439

Plaats en datum

Borgerhout, juni – juli 2020

Reeks en nummer

RVFSA-Rapport, 92

Inhoud

1. Technische fiche/administratieve gegevens	3
2. Inleiding	6
3. Aanleiding en resultaten van het vooronderzoek	6
4. Vraagstellingen en onderzoeksdoelen	8
4.1. Algemeen.....	8
4.2. Nederzettingsterreinen	9
4.3. Landschap en bodem	9
5. Onderzoeksstrategie, motivering, fasering en methodiek.....	9
5.1. Motivering	9
5.2. Sleuven- en puttenplan	10
5.3. Uitvoering van het veldwerk	11
5.3.1. Afwijkingen ten aanzien van het puttenplan	12
5.4. Bijzondere voorwaarden	13

1. Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site

Wijnegem, Molenhoeve
 (20-WIJ/MOL-2020E439)

Ligging

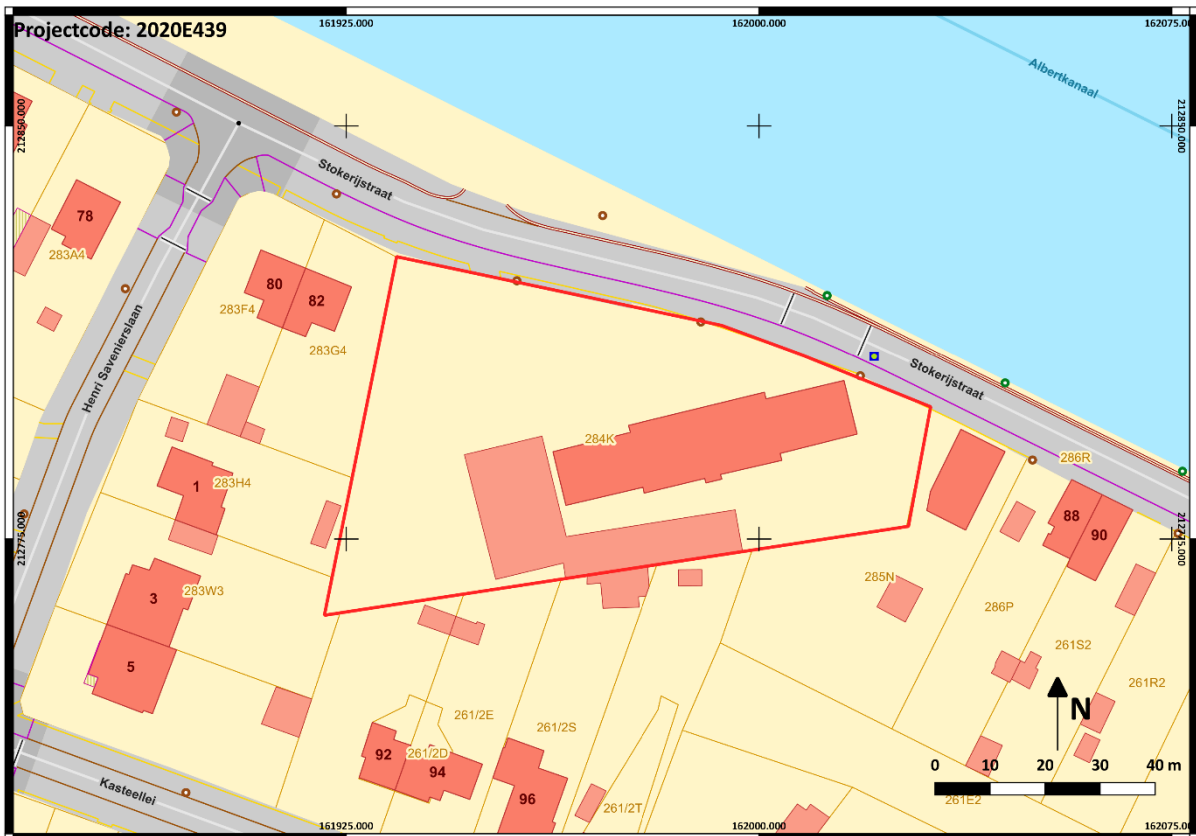
Wijnegem, Stokerijstraat 84

Kadastrale gegevens

Wijnegem: Sectie B
 Perceelnummer: 284K

Bounding Box

X161921,1 Y212761,2
 X162027,3 Y212777,4
 X162031,2 Y212799,2
 X161994,5 Y212813,5
 X161934,0 Y212825,4

Figuur 1: Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied in rood

<i>Projectcode</i>	2020E439
<i>Opdrachtgever</i>	HEEM nv
<i>Contactpersoon opdrachtgever</i>	Joeri Bal
<i>Uitvoerder</i>	Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Research & Consultancy.
<i>Erkend archeoloog</i>	Robby Vervoort OE/ERK/Archeoloog/2016/00126 Guldensporenstraat 143 2140 Borgerhout
<i>Termijn</i>	29 mei – 9 juli
<i>Geplande ingreep</i>	

Sloop deel bestaande bebouwing, gedeeltelijke renovatie en omvorming bestaande bebouwing, optrekken nieuwbouw met ondergrondse parking, aanleg buitenruimte en nutsvoorzieningen.

Geldende wetgeving en voorwaarden

Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerendergoedbesluit van 16 mei 2014. De melding werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft, bedraagt 3000m² of meer, zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013 en is gelegen buiten een zone waarop lagere oppervlaktecriteria van toepassing zijn.

Randvoorwaarden

/

Doelstelling

Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen (bureauonderzoek) na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.

Vraagstelling

- Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?
- Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?
- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?

Thesaurus

Bureauonderzoek, prospectie met ingreep in de bodem, archeologienota, proefsleuven, proefputten, uitgesteld traject.

2. Inleiding

Vanuit het bureauonderzoek kan niet geconcludeerd worden of er zich wel of geen archeologische waarden in het gebied bevinden. Maar kon wel worden aangetoond dat het projectgebied een hoog potentieel op archeologische kenniswinst heeft met betrekking tot periodes vertegenwoordigd door sites bestaande uit zachte grondsporen en muurresten (meer bepaald de late middeleeuwen en de nieuwe tijd).

Bijkomende vooronderzoek dringt zich met andere woorden op. Dit vooronderzoek kan in principe verschillende vormen aannemen, maar hier zal beargumenteerd worden dat slechts één onderzoeksmethode de benodigde informatie kan opleveren met betrekking tot het vaststellen van eventuele archeologische waardevolle resten binnen het projectgebied.

Prospectie van het terrein zal geen informatie opleveren gezien de aanwezigheid van de verhardingen en begroeiing. Geofysisch onderzoek is in dit kader ook niet relevant: met betrekking tot het dateren van eventuele sporen levert dit geen tot weinig bruikbare resultaten op. Het uitvoeren van landschappelijke boringen heeft naar onze mening weinig nut, aangezien er geen aanwijzingen zijn van ernstige ingrijpende bodemverstoringen, noch zijn er aanwijzingen voor de aanwezigheid van begraven bodems binnen het projectgebied. Daarom wordt geadviseerd om over te gaan tot een vooronderzoek met ingreep in de bodem, in de vorm van proefsleuven en proefputten.

Dergelijk vooronderzoek dient normaliter uitgevoerd te worden in het kader van de archeologienota die toegevoegd moet worden aan de omgevingsvergunningsaanvraag. Echter, in dit specifieke geval zijn de terreinen nog in gebruik en nog niet in eigendom van de projectontwikkelaar. Daarom wordt een Programma van Maatregelen opgesteld met een uitgesteld traject.

3. Aanleiding en resultaten van het vooronderzoek

Voor de aanleiding tot het vooronderzoek en de resultaten van het bureauonderzoek: zie hoofdstukken 2 en 3 van de archeologienota.

- *Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?*

Het projectgebied situeert zich in de Voorkempen en is gelegen aan de noordelijke rand van de vallei van de Grote Schijn op plusminus 300 meter ten noorden van de rivier in een lokale depressie op een uitloper van een zandige noordoost zuidwestelijk georiënteerde zandrug. Op de bodemkaart van Vlaanderen staan ter hoogte van het projectgebied bebouwde gronden aangeduid (OB). Het terrein is dan ook bebouwd met een historische hoeve die zeker vanaf de 16de eeuw aanwezig was en mogelijk

teruggaat tot de 13de eeuw. Net ten noorden van het projectgebied situeert zich het Albertkanaal, terwijl het gebied ten westen, oosten en zuiden is verkaveld en bebouwd met woningen.

Gezien de aanwezigheid van de hoeve kan het projectgebied omschreven worden als het erf en allicht gebruikt werd voor de teelt van groenten en fruit. Op de kaart van Ferraris staat dan ook een tuin afgebeeld ten noorden van de hoeve. Heden is het terrein gedeeltelijk verhard en bezaaid met gras. Plaatselijk is eveneens een tennisveld aangelegd. Vermoedelijk zal de bodemopbouw ter hoogte van het projectgebied bestaan uit een A/C-profiel met een dikke antropogene A-horizont door het langdurige gebruik.

- *Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?*

Het projectgebied situeert zich 140 meter ten (noord)westen van een middeleeuwse molen. De bebouwing binnen het projectgebied dateert minstens uit de nieuwe tijd en heeft mogelijk nog een laatmiddeleeuwse herkomst waarvan de resten al dan niet ondergronds bewaard bleven.

Overige archeologische indicatoren zijn niet aanwezig in de directe omgeving. In de iets wijdere omgeving zijn het voornamelijk de verschillende hoeves en het Wijneghemhof die in het oog springen. Alhoewel vele uit de nieuwe tijd dateren, gaan verschillende van de hoeves terug tot de late middeleeuwen.

Nog verder van het terrein, binnen het grondgebied van Wijnegem werden bij archeologische onderzoeken in het verleden aanwijzingen gevonden van een rijk Romeins verleden.

- *Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?*

Op basis van de geraadpleegde bronnen kan besloten worden dat het projectgebied een hoog potentieel heeft op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering uit de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Immers bevindt zich binnen het projectgebied de Molenhoeve waarvan de bijbehorende molen teruggaat tot de 13de eeuw. De kans dat er zich binnen het projectgebied resten bevinden die verwijzen naar oudere voorgangers en activiteiten die zich op het boerenerf afspeelden, is dan ook reëel. De eventueel aanwezige resten kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de kennis van de hoeve en de bewoners met steeds een directe link met de verdwenen molen.

- *Wat is de impact van de geplande werken?*

Ter hoogte van de geplande parkeergarage, de voorziene ondergrondse nutspullen en het zwembad en het tuinpaviljoen, zal het bodemarchief volledig vernield worden over een gezamenlijke oppervlakte van plusminus 1050m². Binnenin de bestaande hoeve met een oppervlakte van plusminus 500m² zal het bodemarchief volledig vernield worden tot de onderzijde van de nieuw te realiseren vloerplaat. Ter hoogte van de nutsleidingen onder de vloer en de nieuwe funderingsmuren zal de

beschadiging plaatselijk wat dieper zijn. Ter hoogte van de verschillende sleuven voor nutsleidingen zullen bijkomende lokale verstoringen plaatsvinden, deze vernielen misschien niet het volledige bodemarchief, maar kunnen toch leiden tot een aanzienlijk kennisverlies. Samenvattend kan gesteld worden dat voornamelijk het westelijke deel van het terrein zal worden verstoord buiten de bestaande bebouwing.

- *Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?*

Op basis van het huidig beschikbare bronnenmateriaal kan besloten worden dat er voldoende informatie beschikbaar is om te kunnen concluderen dat het projectgebied een hoog potentieel heeft op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kenniswinst. Het projectgebied is gesitueerd ter hoogte van de bewaarde historische Molenhoeve die mogelijk teruggaat tot de 13de eeuw en allicht onafgebroken op min of meer dezelfde plaats aanwezig was. Het projectgebied omvat een deel van het erf rondom en voornamelijk ten noorden van de hoeve.

Echter kon niet worden aangetoond of er daadwerkelijk archeologische resten aanwezig zijn binnen het onderzoeksgebied, en meer bepaald binnen de zones die door de werkzaamheden verstoord zullen worden. Daarom is het nodig bijkomende vooronderzoeken uit te voeren. Gezien de aard van de verwachte resten en de plaatselijke situatie (aanwezigheid van te renoveren bebouwing) wordt geopteerd voor een prospectie met ingreep in de bodem door middel van proefsleuven en proefputten. Deze onderzoeken dienen echter in een uitgesteld traject te worden uitgevoerd omdat de gebouwen nog in gebruik zijn en de ontwikkelaar nog geen eigenaar is van de terreinen

4. Vraagstellingen en onderzoeksdoelen

Op basis van het niet-destructief uitgevoerde vooronderzoek (bureauonderzoek) kan niet worden bepaald of er zich effectief archeologische sites met een hoog potentieel tot kennisvermeerdering binnen het projectgebied bevinden. Hiervoor zal een vooronderzoek met ingreep in de bodem moeten plaatsvinden. Dit zal tot doel hebben vast te stellen of er archeologisch erfgoed in de bodem aanwezig is, en dit te registreren, determineren en waarderen. Verder zal bepaald worden in hoeverre de geplande werken een impact hebben op het eventueel aanwezige archeologisch erfgoed. Indien mogelijk zal bekeken worden of er mogelijkheid is tot behoud in situ. Indien dit niet realiseerbaar is, zullen uit het vooronderzoek aanbevelingen vloeien voor vervolgonderzoek.

Om bovenstaande te kunnen realiseren, is het noodzakelijk voorafgaand aan het vooronderzoek met ingreep in de bodem een aantal onderzoeksvraagstellingen te formuleren:

4.1. Algemeen

- Zijn er archeologische sporen aanwezig in het plangebied? Zo ja: wat is de aard en datering

van deze sporen?

- Zijn er archeologische vondsten aanwezig in het plangebied? Zo ja: wat is de aard en datering van deze vondsten?
- Wat is de bewaringskwaliteit van de vondsten?
- Wat is de ruimtelijke begrenzing van de sporen (zowel horizontaal als verticaal; strekt de site zich uit buiten de grenzen van het plangebied)?

4.2. Nederzettingsterreinen

- Zijn er aanwijzingen voor nederzettingsterreinen in het plangebied? Zo ja: uit welke periode dateren deze, en waren ze tijdelijk of permanent?
- Zijn er aanwijzingen voor continuïteit of fasering van de nederzetting en/of structuren?
- Welke elementen kunnen bijdragen tot de kennis van de economische en sociale relaties in de verschillende perioden/fasen?
- Wat is de relatie van de vindplaats tot de ruimere omgeving?
- Zijn er aanwijzingen voor andersoortig gebruik van het terrein (anders dan bewoning)? Zo ja: uit welke periode dateren deze, en waren ze tijdelijk of permanent?
- Zijn er sporen van ambachtelijke activiteiten?
- Zijn er sporen van agrarische activiteiten?
- Zijn er sporen van landgebruik (perceelsindeling, wegen, akkers, grondstofwinning...)?

4.3. Landschap en bodem

- Is de oorspronkelijke bodem intact?
- Wat is de opbouw van de bodem?
- Hebben er post-depositionele processen plaatsgevonden en welk effect hebben deze gehad op de archeologische resten?
- Zijn er recente verstoringen aanwezig en wat is hun ruimtelijke begrenzing?

5. Onderzoeksstrategie, motivering, fasering en methodiek

5.1. Motivering

Om inzicht te krijgen in de aanwezigheid van eventuele archeologische resten is verder vooronderzoek noodzakelijk.

Prospectie van het terrein is niet aan de orde. Het gebied is volledig verhard en begroeid. Eventuele vondsten zullen bijgevolg onzichtbaar zijn.

Geofysisch vooronderzoek is in dit geval ook geen meerwaarde. Vaststellen wat de aard en datering is van eventuele sites kan niet aan de hand van geofysisch onderzoek.

In dit specifieke geval is vooronderzoek in de vorm van een proefsleuvenonderzoek en proefputten de enige manier om goede informatie te verkrijgen over eventuele archeologische vindplaatsen in het plangebied. Op deze manier kan niet alleen gewaardeerd worden wat de aard en ouderdom van de eventuele vindplaats is, maar kan ook beter ingeschat worden wat de bewaartoestand er van is (zie Code van Goede Praktijk, artikel 8.6.1.1, 'doel'). Deze drie elementen zijn van cruciaal belang in het adviseren over een eventueel vervolgtraject.

5.2. Sleuven- en puttenplan

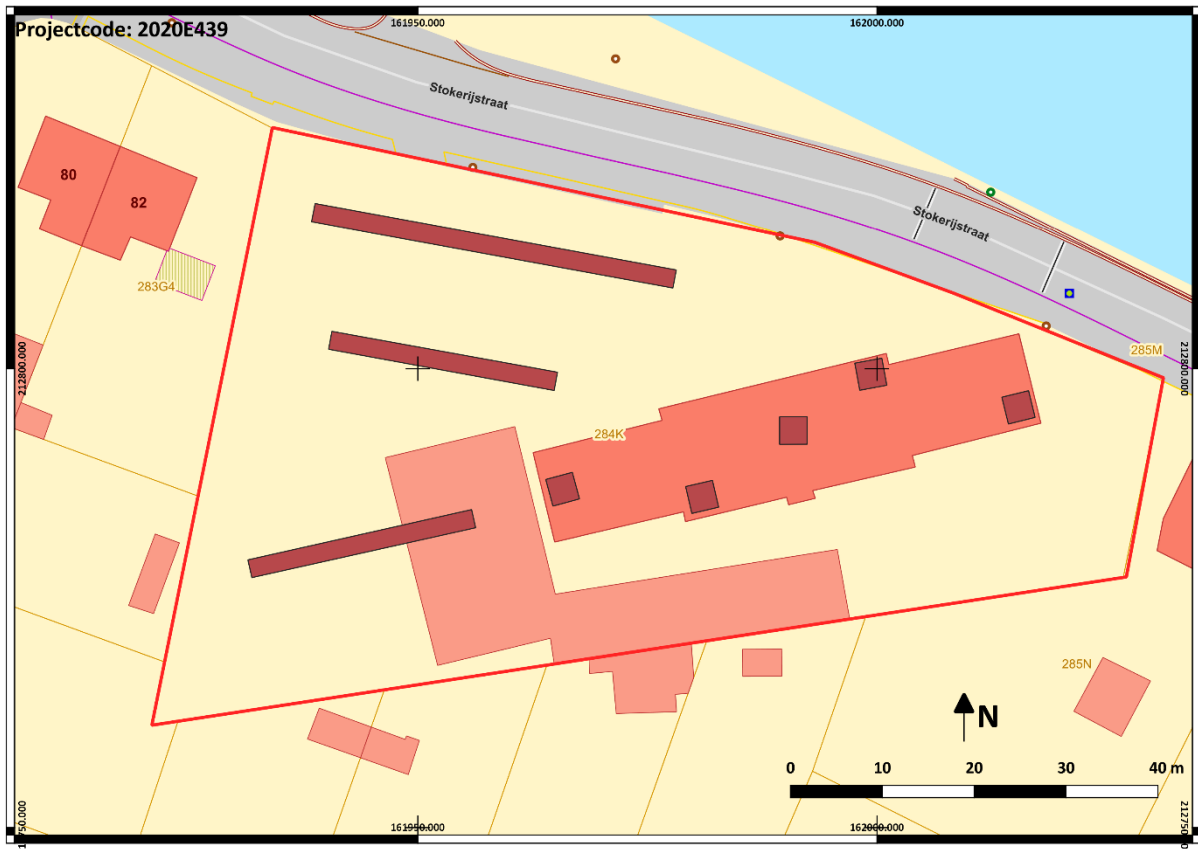
De voorgestelde proefsleuven en -putten hebben als doel te bepalen of er zich archeologische resten in het plangebied bevinden, en vast te stellen in hoeverre het eventuele bodemarchief verstoord is. Alhoewel de totale oppervlakte van het projectgebied ongeveer 4656m² bedraagt, wordt hiervan slechts plusminus 1500m² bedreigd door de vooropgestelde plannen. Het is enkel deze zone die door middel van proefsleuven dient te worden onderzocht. Dit houdt in dat, rekening houdend met een minimaal dekkingpercentage van 12,5% (zie Code van Goede Praktijk, paragraaf 8.6.2), er ca. 150m² proefsleuven en plusminus 37m² kijkvensters dienen te worden aangelegd om gefundeerde uitspraken te kunnen doen over het archeologisch potentieel van het terrein.

Echter dienen we hier op te merken dat een deel van de verstoringen plaatsvinden binnenin de bestaande historische bebouwing. De hoeve wordt gerenoveerd en omgevormd tot acht woningen. De geplande verstoring binnenin de woning blijft bovendien beperkt tot de onderzijde van de nieuw geplande vloerplaat. Gezien de aard van de mogelijke archeologische resten (oude vloerniveaus, oude muren) worden hier geen proefsleuven gepland, maar wordt gewerkt met manueel gegraven proefputten.

Binnen het gebouw worden 5 proefputten gepland met een oppervlakte van 9m² en zijdes van 3 meter. De putten worden verspreid binnen de hoeve ingepland en hebben als doel eventuele oudere voorgangers van het huidige gebouw te lokaliseren. Tevens dient de opbouw van de funderingen te worden bestudeerd.

Ter hoogte van de nieuw te realiseren ondergrondse kelder worden 2 sleuven ingepland. De noordelijke sleuf heeft een lengte van 40 meter en de zuidelijke sleuf heeft een lengte van 25 meter. Beide sleuven zijn 2 meter breed. Ter hoogte van het nieuw te realiseren tuinpaviljoen en het zwembad wordt een derde sleuf gepland met een lengte van 25 meter en een breedte van 2 meter. Dit brengt de totale onderzochte oppervlakte op 180m² door middel van proefsleuven en 45m² door middel van proefputten. Dit betekent dat er in principe een voldoende oppervlakte wordt onderzocht. Indien er echter relevante sporen worden aangetroffen, kan steeds via kijkvensters een extra controle worden uitgevoerd.

In het geval er lithisch materiaal wordt aangetroffen, dient te worden geëvalueerd of het gaat om een concentratie lithisch materiaal of afzonderlijke vondsten. Indien het gaat om een concentratie lithisch materiaal waarvan vermoed wordt dat deze zich in situ bevindt, dient de onderzoeksstrategie hieraan aangepast te worden conform de richtlijnen in de Code van Goede Praktijk (paragraaf 8.7). Omdat de kans bestaat, maar erg klein is, dat er lithische resten aanwezig zijn, dient er tijdens de aanleg van de sleuven extra aandacht aan besteed te worden (opschaven, laagsgewijs afgraven, begeleiding kraan).

Figuur 2: Inplanting sleuven en proefputten

5.3. Uitvoering van het veldwerk

Het proefsleuvenonderzoek wordt uitgevoerd volgens de bepalingen in de Code van Goede Praktijk (paragraaf 8.6.1.2 t/m 8.6.1.9, waarin de verschillende onderdelen van het opgraven en registreren van de archeologische waarden beschreven staan). Aangezien het hier gaat om een site zonder complexe verticale stratigrafie moeten de richtlijnen, die in paragraaf 8.6.2 van de Code van Goede Praktijk geformuleerd zijn, te worden gevolgd. Tevens dient rekening te worden gehouden met een mogelijk complexe verticale stratigrafie ter hoogte van de historische bebouwing ten gevolge van de mogelijk oudere voorgangers van de bestaande hoeve, in deze zone zijn de richtlijnen, die in paragraaf 8.6.3. van de Code van Goede Praktijk geformuleerd zijn, van toepassing.

Het aanleggen van de proefsleuven ter hoogte van de nieuw te realiseren ondergrondse kelder en het paviljoen geschiedt met behulp van een graafmachine (rupsbanden) met vlakke graafbak (geen getande bak). De grond wordt gescheiden uitgegraven, waarbij de bouwvoor apart wordt gehouden. Tijdens het afgraven van de grond wordt deze onderzocht met behulp van een metaaldetector.

De proefputten binnenin de historische hoeve worden manueel uitgevoerd. Het verwijderen van de vloeren kan worden uitgevoerd door de aannemer der werken, maar dient steeds te worden begeleid door de veldwerkleider of de erkende archeoloog.

Vondsten die uit sporen afkomstig zijn, worden toegekend aan dit spoor. Losse vondsten (vondsten uit bodemlagen en ophogingslagen) worden verzameld in vakken van 4 x 5 m. Hierdoor kan later eventueel een overzicht gegenereerd worden van vondstconcentraties.

Als er graven worden aangetroffen, dienen deze te worden behandeld volgens de Code van Goede Praktijk.

In het geval er een lithische site wordt aangetroffen, zullen de artefacten individueel ingemeten worden. Hierbij geldt dat niet alleen hun horizontale ligging maar ook de verticale positie vastgelegd dient te worden. Indien mogelijk moet ingeschat worden of het om een activeitenzone gaat of eerder om verspreide vondsten.

De sleuven dienen opgeschaafd te worden en dienen vlaksgewijs worden aangelegd met extra aandacht voor eventueel aanwezige lithische artefacten.

Het vooronderzoek wordt uitgevoerd onder leiding van een veldwerkleider die minimaal 10 prospecties met ingreep in de bodem in de regio Kempen heeft uitgevoerd.

Het doel van het vooronderzoek is na te gaan of er zich archeologische relictten in de bodem van het plangebied bevinden, wat de aard en datering hiervan is en wat de bewaringstoestand is. Het onderzoek is succesvol als dit achterhaald kan worden maar als ook achterhaald kan worden wat de waarde is van de eventueel aangetroffen site in het kader van de kenniswinst. Hiertoe zijn de eerder genoemde onderzoeksvraagstellingen geformuleerd.

5.3.1. Afwijkingen ten aanzien van het puttenplan

In een aantal situaties kan afgeweken worden van het voorgestelde puttenplan. De Code van Goede Praktijk voorziet in de mogelijkheid af te wijken van de voorgeschreven norm, mits motivatie (paragraaf 8.2, lid 7).

- Het voorgestelde puttenplan is indicatief en dient niet rigoreus nagevolgd te worden. Putten en sleuven kunnen licht verplaatst worden afhankelijk van de situatie op het terrein (hindernissen) of indien blijkt dat een sleuf volledig verstoord is (bijvoorbeeld aanwezigheid van een recente greppel), kan geopteerd worden de positie te wijzigen. Voorwaarde is dat de dekkingsgraad minstens 10 % bedraagt en de verspreiding van de

sleuven voldoende is om de onderzoeksvragen te beantwoorden.

- Indien tijdens het aanleggen van de proefsleuven een verstoorde zone wordt aangesneden, kan de proefsleuf onderbroken worden tot de rand van de verstoring. De tussenliggende zone kan gecontroleerd worden met proefputten teneinde de aanwezigheid van de verstoring te verifiëren.

5.4. Bijzondere voorwaarden

Voorafgaandelijk aan de prospectie met ingreep in de bodem dienen de aanwezige constructies te worden verwijderd in de zones waar proefsleuven dienen te worden voorzien. Eventuele vloerniveaus dienen in overleg met en/of onder begeleiding van de uitvoerende archeoloog te worden verwijderd op de positie van de geplande proefputten.

Aanwezige nutsleidingen die niet meer in dienst zijn dienen afgesloten te worden.

Tevens dient het niveau van het grondwater gekend te zijn. Indien de grondwatertafel zich boven het archeologische relevante niveau bevindt, dienen door de bouwheer/opdrachtgever de nodige maatregelen te worden genomen voorafgaandelijk aan de prospectie met ingreep in de bodem.